

Ole Morsing

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

Det er i løbet af 1700-tallet oplysningstænkernes overbevisning, at fra nu af bevæger den gode og frie menneskehed sig omsider i en stadig fremadskriden mod det bedre. Men med de historiske erfaringer i bagagen, må det i dag konstateres, at selv om det udmærket kan dikteres, hvad mennesket *bør* gøre, har det været umuligt at forudsige, hvad det rent faktisk *gør*. Menneskets gode og frie handlinger kan i bedste fald ses, men kan i praksis aldrig forudses. Derfor er det tankespind at postulere, at mennesket skulle være født godt eller frit. Det ved den "fornuftigste" af oplysningstænkere Immanuel Kant godt. Alligevel er Kant fortaler for, at vi kan forvente en vedvarende fremadskriden mod det bedre. Selv om Kant kan henvise til både moralen og naturen, som væsentlige drivkræfter for menneskets udfoldelser frem mod det fuldkomne, så skyldes det hverken naturen eller moralen, at noget konkret rent faktisk sker, som sådan *bør* det i det højeste ske. Bortset fra - selvfølgelig - "... når dén, der spår, selv *frembringer* og foranstalter de begivenheder, han på forhånd forkynder." (Kant 1993, 110) Det er derimod slet og ret menneskets gode gerninger, der efterhånden vil forøge - ikke moraliteten, men legaliteten. Det er fremtrædelsens verden, vi skal lære af. Der er vel nærmest tale om et historisk tegn, som vi må leve op til. Det lyder hos Kant: "Efterhånden vil de mægtiges voldsudøvelse mindskes, og adlydelsen af lovene vil tiltage ... indtil dannelsen af et verdensborgerligt samfund, uden at det moralske grundlag i menneskeslægten derved er blevet det mindste forstørret; for dertil ville der kræves en ny slags skabning (ved overnaturlig indflydelse)." (Kant 1993, 127) Hermed går den optimistiske fremskridtstanke ikke over gevind, som den efter Kierkegaards mening gør hos Hegel, idet individerne benyttes til at holde den verdenshistoriske udvikling i gang. Hos Kant er der derimod tale om en form for "håbets figur", hvor der på trods af alle erfaringer i fortid og nutid udvises en stor tiltro til fremtiden.

Zygmunt Bauman har ikke den samme tiltro til mulighedernes land, idet han gør opmærksom på, at der er foregået mange ting i det 20. århundrede: "... og alle betydningsfulde og virkeligt konsekvensrige ting har haft en tilbøjelighed til at komme uanmeldt, uden forudgående meddelelser

og synlige varsler. Intet af det som er hændt i dette århundrede var dog mere uventet end Auschwitz og Gulag, og intet kunne være mere forvirrende, chokerende og traumatisk for mennesker som er opdraget til, som vi alle er blevet, at se deres fortid som et uforsonligt og opmuntrende fremskridt i fornuftens, oplysningens og de emancipatoriske, frihedssættende revolutioners tidsalder.” (Bauman 1995, 193)

Alligevel skal det i det følgende påvises, at Ulrich Beck fastholder ovennævnte bestemte form for moderne oplysningstænkning, selv om hans hovedærinde på tvetydig vis både er at tænke ud over det moderne projekt, dvs. gøre op med alt det, vi sædvanligvis forbinder med det moderne, og samtidig fuldføre det moderne. Han vil i en spænding af brud og kontinuitet fastholde projektet som det “mere moderne”, “helmoderne”, “andet moderne”, “refleksive moderne”, “ny modernitet”, “alternativ modernitet”, “radikaliseret modernisering” etc.

Den modernitet Beck tager afsked med udfolder sig i tidsrummet fra omkring den franske revolution i 1789 og frem til i hvert fald 1970erne og etiketteres som industrimoderniteten og de suveræne nationalstaters epoke. Hele denne epoke er på trods af dens enorme egendynamik, foranderlighed og selvkritiske potentialer indfanget af nogle uforanderligt styrende ideer og koordinater, der gør den til en samlet enhed, og derfor taler Beck generelt om det første moderne ud fra “container-modellen”. Det præciseres i *Hvad er globalisering?*, at det moderne projekt er indfanget af en intellektuel ordningsmagt, som etablerer en overordnet konsensus om det sociale rum, der “... ophæves i nationalstaternes magtrum *som i en container.*” (Beck 1997a, 50) Hermed er hele samfundet på forhånd underordnet statens territoriale enhed og en bestemt form for politisk forståelse. Det medfører tautologiske formuleringer a la “tyskere lever i Tyskland” (Beck 1997a, 115) og kan føre til spenglerske undergangsforestillinger, fordi man sidder fast i en “territorial fælde”, hvor man ligestiller samfund og nationalstat. Men verden går ikke under, fordi tingene forandrer sig, og man kan alternativt forestille sig nutidige sociologer som en løs samling af modsigelsesfulde dissidenter i.f.t. den nationalstatslige ordningssociologi (Beck 1997a, 52).

Man kan slet ikke få en ordentlig forståelse af det andet moderne og hele globaliseringsproblematikken, hvis man ikke åbner op for andre måder at forstå samfundet på. Det er præcis Becks tese, at moderniseringen i kraft af sin selvstændighed berøver industrisamfundets modernisering dets grundvolde og koordinater, dvs. sprænger containeren i luften. Det er derfor vigtigt at skelne mellem to forskellige forståelser af globalisering, hvor den ene er *additiv* og den anden *substitutiv* i forhold til containerbilledet. Med *additiv* mener Beck, at lige så længe man fastholder nationalstatens fortsatte dominans, finder globaliseringen sted som et udefra kommende vilkår,

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

der vedvarende har de samme virkninger og gør, at der ikke stilles fundamentale spørgsmål. Men Becks tese er, at i og med det andet moderne ophæver containeren sig selv og etablerer substitutivt en anden kvalitet med transnationale kredsløb, livsformer og kommunikationssammenhænge, der opstår inde i nationalstaten, regionerne eller kommunerne. Det er en globalisering indefra, en internaliseret globalisering, hvor man ikke mere kan tale om et lukket nationalstatssamfund, hvor den første og tredje verden ikke mere er to fuldstændig isolerede sfærer, og hvor de fremmede er nærværende og integreret i vores eget liv (Beck 2000, 39ff).

Det skulle nu være antydnet, at Beck kritiserer det klassisk moderne, og at kritikken danner basis for det andet moderne. Men samtidig mener Beck, at det andet moderne kommer til at stille sig i kontrast til det postmoderne! Opgaven er derfor at klargøre nogle elementer i Becks egensindige forståelse af det andet moderne og vurdere hans tænknings værdi i kritisk dialog med den postmoderne anskuelse. Zygmunt Bauman er valgt som med- og modspiller, fordi han som Beck også er sociolog og derfor må formodes at have nogle af de samme ambitioner, og fordi han - bl.a. i diskussion med Beck - markerer sig med nogle andre og mere postmoderne standpunkter. Opgaven er kort sagt at undersøge, om de to tænkere er funderet - eller blot orienteret - forskelligt og vurdere hvilke konsekvenser, der kan udledes heraf. Af pladsmæssige grunde vil Baumans egen position dog ikke i samme grad som Becks blive eksplicit udfoldet. Der er snarere tale om, at jeg "refleksagtigt" efterhånden vil bevæge mig fra Becks andet moderne frem til det postmoderne. Sluttelig vil spørgsmålet lyde: tilbage til Kant?

Det andet og refleksive moderne - Beck

I *Risikosamfundet* taler Beck om, at vores højtudviklede modernitet efterhånden har fået afskaffet en mængde begrænsninger sat af medfødte privilegier og fået mennesker til at opnå en position i den samfundsmæssige struktur i kraft af deres egne beslutninger og præstationer. Men han tilføjer, at midt i denne moderne glans er der uventet opstået "... en ny '*tilskreven*' risikoscabne, som man ikke kan unddrage sig, hvor meget man end forsøger." (Beck 1997, 10) Mere konkret: Efter at det nedbrændte eller utætte atomkraftværk Tjernobyl har spredt sine dræbende skyer, alt efter hvor vinden blæser, kan vi ikke mere tale om "os og de andre". Alle vores raffinerede distanceringsmuligheder med ståltråd, politi og militær er ophørt. Det er ikke mere tilstrækkeligt med "kosmetiske indgreb" i den teknologiske udvikling, for selv de rige kan ikke ignorere atomalderens trusler, radioaktive stråler, salmonella, syreregn, CO₂-udslip og genmodificerede madvarer. Hvad hjælper det, at vi dyrker alle de

traditionelle beskyttelseszoner såsom familien, forsvaret og nationalstaten, når katastroferne i form af mad, luft, tøj, transportmidler og energi i bogstaveligste forstand på kryds og tværs har fatale konsekvenser - som vinden blæser! Risiciene findes overalt og i alle, og det har medført, at der "... opstår *overationale* og *klasseuspecifikke globale trusler* med en ny samfundsmæssig og politisk dynamik ..." (Beck 1997, 20). Politisk set: "*Nøden er hierarkisk, smoggen demokratisk.*" (Beck 1997, 49)

Spørgsmålet er her endnu ikke, hvad vi skal stille op i risikosamfundet, der kan blive til et rent katastrofesamfund, hvor undtagelsestilstanden truer med at blive til normaltstanden. Spørgsmålet er derimod, hvad det er for en situation, der faktisk aftegner sig, i det Beck kalder det andet moderne, dvs. efter, at vi har taget afsked med *Zombie*-kategorierne, de livsdøde kategorier der spøger i vores hoveder og indstiller vores syn på en realitet, der mere og mere forsvinder. *Zombie*-kategorierne stammer fra det første moderne og det 19. århundredes erfaringshorisont, som gør os blinde for erfaringen og dynamikken i det andet moderne (Beck 2000, 16). På den måde ville den tilbageskuende deskriptive begrebslighed blive til en præskriptiv forudindtagetethed.

For nu at tage afsæt i et af de populære udsagn i *Risikosamfundet*: Man siger ikke i risikosamfundet som i klassesamfundet "jeg er sulten", men "jeg er bange" (Beck 1997, 67). Risikoen er ikke en relik, men tværtimod et produkt af moderniteten på dennes højeste udviklingstrin - den er selvproduceret! Hvor rigdomsproduktionens logik dominerede over risikoproduktionens logik i industrisamfundet, så er det i risikosamfundet omvendt sådan, at risikoproduktionen dominerer over rigdomsproduktionen, og Beck kan sige, med en klar allusion til det marxistiske begrebsapparat: Produktivkræfterne har "mistet deres uskyld" (Beck 1997, 19). Den tekniske magi har mistet sin tillokkelse og er blevet sækulariseret, risikokonflikterne er som en virus trængt ind i de sociale institutioner og har delegitimeret dem (Beck 2000, 160), og selv industrien er helt åbent ved at forlade sin økologiske uskyld for at bygge sig en "grøn gren".

Overbevisningen, om at produktivkræfterne har mistet deres uskyld, får radikale konsekvenser for Becks samfundsforståelse, og har til hensigt at pille det marxistiske mantra fra hinanden, der refleksagtigt har lydt, at drivkraften for samfundets udvikling netop er produktivkræfterne. Men det er præcis disses dynamiske (og for Marx samfundsomvæltende) materielle neutralitet, han stiller spørgsmålstejn ved. Heller ikke produktionsforholdene i den marx'ske betydning som forholdet mellem lønarbejde og kapital, arbejdstagere og arbejdsgivere kan tænkes uden et parallelbegreb om "definitionsforholdene", der fastlægger magtforholdene, hvad angår risici, for det er ikke synlige, men sociale konstrukter sat af viden, offentlighed m.v.

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

Risiciene er kognitive konstrukter og dog stadig usikre, fordi de er sat af definitionsforholdene (Beck 2000, 176f).

Af disse grunde anskuer Beck ikke verden ud fra nogle udefra kommende utopiske idealer, men forbliver i samfundet, for det er samfundet, der har forandret sig. Grundtesen er fra først til sidst, at det altafgørende er det brud, der er foregået *inden for* moderniteten, hvorved det modernes fremdrift ikke mere kan drives af - eller beskyttes af - kontrasterne fra det modmoderne, dvs. traditionerne i alt fra familien, kvinderollen, varig beskæftigelse til nationalstaten. Vores civilisation har allerede vist sine selvdestruktive kræfter, heraf risiciene, og det tjener ikke mere noget formål at tænke moderniteten ud fra og med henblik på industrisamfundet, for det kan ikke mere være guleroden for fremtidens sociale udvikling: "I dag, ved overgangen til det 21. århundrede, har moderniseringen *opbrugt og mistet sin modsætning* og møder nu *sig selv* og sine egne industrielle præmisser og funktionsprincipper." (Beck 1997, 16) Moderniseringen må tage udgangspunkt i sig selv med en indsigt i såvel en ny form for kapitalisme som nye former for arbejde, subjektivitet, globale (u)ordninger etc. På alle disse områder bliver det første modernes evighedsdrøm udfordret og undermineret. Der er tale om en forandring, hvor den nuværende moderniseringsdynamiks rammer er årsag, men som samtidig transcenderer disse rammer og etablerer en grundlæggende forandring, et paradigmeskift, der både tvinger os til at anvende nye begreber og udvikle nye samfundsmæssige og politiske institutioner, hvis der skal findes tilfredsstillende svar på udfordringerne i dette amorfe univers (Beck 2000, 31).

Det er ikke *krise*-begrebet, der er centralt i processen, da det ville fokusere på modsigelsesfuldheden i den nuværende epoke som forudsætning for udviklingen af en ny epoke. Derimod fastholder Beck i hele sit forfatterskab et andet ord til at forklare den nye situation: *Nebenfolgen*, dvs. bivirkningerne, følgevirkningerne eller rettere det der følger ved siden af, altså de utilsigtede følger. Med bivirkninger opereres der med et mere dynamisk ord, som har fået en ny epoke til at opstå, uden det var hensigten, og som sådan er det andet moderne opstået uden om parlament, regering og offentlighed.

Selvfølgelig vil enhver moderniseringsproces udvikle sig via nye moderniseringsprocesser, og på den måde formå at integrere sine egne følgeproblemer. Becks tese er imidlertid, at det kun var i det første moderne, man troede på, at følgerne kunne kompenseres indenfor systemer, fx løse den økologiske krise med genteknologi. Det er og bliver blot en lineær videreførelse af det moderne. Man må alternativt fiksere bivirkningerne. Dét medfører en radikaliserings, som ikke er en selvtilintetgørelse, ikke en titanisk undergang, men en selvtransformation, en metamorfose af det moderne, der derved mister sit rationalitetsmonopol (Beck 2000, 32f). Bivirkningerne er alt lige fra risiciene over individualiseringen til globaliseringen, og de

skal selvfølgelig opløses som bivirkninger, for at man i teori og praksis meningsfuldt kan udvikle det andet moderne.

Det afgørende i det andet moderne er alle disse bivirkningers dynamik, der også er med til at tilintetgøre vestens monopol på modernitet, hvorfor der begynder en global strid om den vestlige moderniserings forklaringskraft. Det diskontinuerlige bliver reglen og ikke undtagelsen, hvorefter stabilitet kan være det samme som forandring og kontinuitet det samme som brud. Begrebet "diskontinuitet" skal altså forsøge at indfange en signifikant ontologisk forandring i den sociale organisation og de kulturelle forestillinger (Beck, Bonss og Lau 2001, 26f).

Så langt så godt, men så er det, Beck falder tilbage i det moderne, idet han fastholder, at en af det moderne samfunds centrale tankefigurer fortsat skal være reproduktionen af nogle livs- og samfundsorienterede strukturer. Det kan fremtræde som en fantastisk utopi, en irreal ønsketænkning, men ikke desto mindre er kravet, at utopien med den forventede fremtids anderledeshed for øje skal være beviselig. Således forstået ligger epokebruddet slet ikke i forholdet mellem det første og andet moderne. Det ligger på forhånd i selve modernitetens kerne (Beck, Bonss og Lau 2001, 27), og gør, at selv om det andet moderne er en rejse ind i det ubekendte til et helt nyt samfund, er og bliver det moderne.

Selv forholdet til andre kulturer må ikke underminere denne grundtese. På trods af Becks redefinition af moderniteten i forlængelse af de transkulturelle spørgsmål hinsides det vestlige modernitetsmonopol, så skal de aktuelle omvæltninger ikke forstås som undsigelser af det moderne, men er meget mere et resultat af en radikaliseret modernitet, der aflægger sin vestlige fundamentalisme (Beck, Bonss og Lau 2001, 26). Vi skal have det rigtige moderne gennem moderniseringen, og det er ikke kun det andet moderne, men mere specifikt også det *refleksive moderne*.

Hermed er der ikke tale om det modernes evne til at reflektere over sig selv, for det har det moderne altid gjort. Motoren, der ordner de sociale forandringer til målrationelle kategorier, har været refleksionen. Der er med det refleksive heller ikke tale om, at det moderne menneske kan eller skal leve et mere bevidst liv. Med den refleksive modernisering menes der en modernisering af det moderne, hvor det moderne har sig selv som tema og problem, fordi det konfronteres med sine egne konsekvenser. Det er netop det, der ikke ses, det, der ikke bliver genstand for refleksion. Nærmere bestemt er dynamikken for samfundsforandringerne bivirkningerne, der samler sig til strukturbrud: "Refleksiv" betyder altså - man kan ikke gentage det for tit - *ikke-reflekterede*, automatiske, så at sige refleksagtige og samtidig epokegørende modernisering ..." (Beck 1993, 97). Der herefter selvfølgelig kan gøres til genstand for refleksion.

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

Som skyggen følger lyset, følger risiciiagttagelsen fremskridtsforkyndelserne, dvs., man kan slet ikke mere tænke det positive uden altid allerede at medtænke risiciene. Det er en refleksiv konstellation, hvor kritikken ikke undtagelsesvist, men principielt følger samfundet (Beck 2000, 194). Alt det, der har været bærekraften for projektet: basisprincipper, grundantagelser og nøgleinstitutioner, løsner sig i det radikaliserede moderne indefra, hvorfor det moderne må forholde sig til, revidere og rekonstruere sig selv. Igen: Historisk set er processen foregået med en *refleks*agtig overgang fra det første til det andet moderne og ikke som en *refleksion* (Beck 1993, 37). Sagt på en anden måde: De samfundsmæssige rammer forandrer sig, og rammerne for socialvidenskaben må også forandre sig. Produktivkræfterne har mistet deres uskyld, bivirkningerne har taget over. Eller fremskridtskonsensusen, den gamle legitimationsrecept, om at nytten vejer tungere end risiciene, er opbrugt (Beck 1993, 27).

Mere konkret implicerer den refleksive modernisering, at den standardiserede erhvervsbiografi, socialsystemet, massepartierne, familien, arbejdsdelingen mellem mænd og kvinder, vi og de andre, grænsen mellem natur og samfund etc., ikke mere har de samme klare grænser. Konsekvensen er tillige, at det ikke mere er muligt at tale om en principiel kongruens af erfaringsrum og forventningshorisont. Hypotesen lyder: I det andet moderne opstår der en stigende diskrepans mellem erfaring og forventning, mellem national fortid og global fremtid, som både eksistentielt og socialvidenskabeligt medfører en usikkerhed over for alle nøglebegreberne, så selv det nærværendes konsistens og konstans kan blive til *fiktion*.

Med god grund kan man nu mere eksplicit stille spørgsmålet: Hvorfor fastholdes betegnelsen det moderne? Det gør den, fordi der ikke kun er tale om fundamentale ambivalenser, kontingens, brud, kompleksitet, usikkerhed og risici, dvs. fortrinsvis negative bestemmelser, men der er også tale om en chance. I stedet for forfaldets og krisens retorik må der etableres en ny form for systematik og restrukturering. Det drejer sig om at etablere nye kategorier, forandrede koordinater og passende ord- og tidsbestemmelser for det sociale og politiske (Beck, Bonss og Lau 2001, 17). Det er disse krav, som får Beck til at fastholde betegnelsen det moderne. Han tænker klassisk med kravet om, at det empirisk undersøges og dokumenteres, hvad det andet moderne implicerer, og stiller sig hverken tilfreds med en dogmatik, kontingens eller modsigelsesfuldhed (Beck 2000, 35). Det er grunden til, at han ikke vil tænke postmoderne, for denne tænkning udskifter efter hans mening blot et begrebsapparat med et andet uden mere detaljeret at forholde sig til virkeligheden.

Beck indskriver sig ikke i forlængelse af 1980ernes postmoderne tænkning, selv om den, som han, tager afstand fra den fortsatte udviklings-

optimisme i det moderne projekt. Han siger, at den postmoderne tænkning kun foretager en halv diagnose, fordi alt gøres til post, er hinsides og efter. Ordet post er disse intellektuelles blinde punkt, fordi de kun spørger efter, hvad der *ikke* er tilfældet og aldrig siger, *hvad* der er tilfældet. På den måde kan der ikke udvikles nye begreber (Beck 2000, 23).

Lige så klart det refleksive moderne overlapper det postmoderne i al dets mangfoldighed, lige så klare er forskellene, ja modsætningerne imellem dem. Der skal opstilles et nyt system for både det sociale og politiske, der kan forstå og forklare den nye situation, og det formår de postmoderne ikke. De profilerer sig tværtimod på at afvise modernitetens principper, hvorved de overser, at modernitet kan være noget andet end industrimodernitet: "Her bliver der altså ved de første tegn på en strukturforvandling begået en faneflugt, og principperne for det moderne, ligesom diagnosen for det *radikaliserede* moderne samfund, må som hint ordsprogs opgave ævred." (Beck 1993, 71) "Det drejer sig altså ikke kun om - som hos de 'postmoderne' - det modernes *de*-strukturering og en *de*-konceptualisering af (social-)videnskaberne, men meget mere om deres *re*-strukturering og *re*-konceptualisering." (Beck, Bonss og Lau 2001, 14, 17) Der skal ikke afvikles, men genudvikles, og da det åbenbart nærmest pr. reflex ligger i det postmoderne, at det er påkrævet at tage afsked med videnskaben, så insisteres der helt modsat: "En ny, *sterke* socialvidenskab er nødvendig" (Beck, Bonss og Lau 2001, 14)

Denne anden og refleksive modernisering skal nu konfronteres med Baumans moderniseringsteori, der hverken accepterer denne udlægning af det postmoderne eller håbets figur i form af en anden modernitet.

Baumans kritik af Beck og vice versa

I 1992 udkommer Becks *Risikosamfundet* på engelsk, og Bauman anmelder den i *The Times Higher Literary Supplement* under overskriften "Løsningen som problem" (Bauman 1992). Han beklager, at det har taget seks år, før Becks bog blev tilgængelig på engelsk, da bogen er af central politisk og social betydning. Indledningsvis refererer han Becks beskrivelse af overgangen fra det første til det andet moderne i *Risikosamfundet*, bl.a. ud fra en vigtig synsvinkel, der endnu ikke har været omtalt: Det første moderne bekæmpede risici sat af naturens lunefuldhed ved at tæmme eller fordrive risiciene. Håbet var, at den rationelle menneskelige orden ville erstatte den naturlige eksistens luner, gøre det individuelle og fælles liv forudsigeligt, fornuft-styret, fri for uventede farer og uindbudte ulykker. I det andet moderne fortsætter krigen mod risici, men vor tids risici er først og fremmest "... problemer der er opstået ud fra den teknologiske udvikling selv ...", siger Bauman med Becks ord, og fortsætter:

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

“De mest forfærdelige katastrofer er blevet til - eller kan forventes at blive til - ud fra bekæmpelsen af katastrofer ... Farerne vokser med vores magtbeføjelser, og den magt vi allermost savner, er den, som kan gisne om deres komme og vurdere deres omfang.” Bauman siger herefter, at Becks budskab ud fra alle målestokke er uhyggeligt og nedslående. Alligevel er Beck ikke (eller ikke kun) dommedagsprofet:

Faktisk skjuler dagens løsninger på gårsdagens problemer sig bag hele rækken af katastrofer. Der opstår en ny gentagelse af troen på, at videnskabsmænd og teknologikere vil løse dagens problemer i morgen. I vores samfund, siger Beck, er det 'bevidstheden (viden) der determinerer væren' snarere end det modsatte, som man er vant til i de tidligere stadier i historien. Hvis det ikke var for videnskabsmændenes forudseenhed, ville vi smertefuldt blive ført blindt ind i snarerne, der er efterladt af teknologikernes know-how, men tak til det fremsyn, at vi kan stoppe op og tænke, *før* vi gør ting, vi vil fortryde. Beck har ikke mistet håbet (nogle ville sige illusionen) om, at 'refleksivitet' kan gennemføre, hvad der mislykkedes for 'rationaliteten'. Han afviser standhaftigt at tilslutte sig den resignerende skepticisme, der kendetegner den postmoderne desillusionering. Hans afvisning er meget 'moderne' (til forskel fra de *post*moderne); det giver også den *subjektive* grund til Becks påstand om, at *objektivt* fortsætter vi med at leve i moderniteten. Minervas ugle ved hos Beck, hvordan den skal sprede sine vinger i skumringen, den sætter af ved det den ikke bryder sig om at være i dæmringen. ...

Diskrepansen mellem den stædige tro og den barske virkelighed er vanskelig at blive klog på. Der er tilstrækkeligt med pålidelige tegn i Becks omhyggelige research-studier til at store håb mere kommer til at ligne dybe illusioner. Men alligevel får vi gang på gang at vide, at det er selsamme videnskab (i samarbejde med dens udøvende arm teknologien), der har ført os hertil, som vil få os ud herfra. Videnskaben har skabt alle disse ødelæggelser; videnskaben vil få os ud af dem. Men hvorfor skulle vi stole på den nu, når vi ved, hvor fortidens forsikringer har ført os hen? ...

Det er ensbetydende med endnu en *apologi* for videnskaben (der nu kan glæde sig over refleksivitet som et mere troværdigt våben end fordums rationalitet og påberåber sig nogle uprøvede risiko-anticiperende kvalifikationer i stedet for dem, der såede tvivl om problemløsninger), som kun kan opretholdes så længe videnskabens rolle i menneskeheden fortid og nutid overdrives og/eller dæmoniseres. Men det er kun i videnskabsmændenes og deres medarbejders

eller frivillige hofpoeters forestillingsverden at viden (*deres* viden) 'determinerer væren'. Og refleksiviteten er, som rationaliteten, et tveægget sværd. Tjener lige så meget som herre, helbreder lige så meget som bøddel.

Det mest afskrækkende aspekt i Becks advarselsringning er uopmærksomheden på de sociale betingelser, som risiciene fortsætter med at udklække i en stadig stigende skala, mens håbet efter risiko-forebyggelse er smedet om af det udpinte (og nu suspekter) problemløsende krise-management (så at vi aldrig tænker på en omgælse før det ødelagte bliver umuligt at komme uden om).

[Bauman mener også, at Beck får "løsningerne" til at søge "problemerne" og ikke omvendt og fortsætter]

De teknologiske magters ekspansion bliver presset frem bagfra, ikke presset fremad af behov defineret på forhånd eller styret ud fra socialt opnået objektiv enighed. Derfor er det altid de plagende 'håndens problemer', der kræver 'løsninger': genetisk udviklet gift med ukendte konsekvenser er frigivet i luften for at slippe af med én specifik majsplage; jorden er gennemtrængt af vandforgiftende kemikalier for at forøge høstudbyttet; millioner af mennesker er blevet uproduktive for at presse inflationen nogle få procent ned. Det er præcis effektiv ekspertise, der bærer ansvaret for mangedoblingen af risiciene, netop når den fjerner hver enkelt tilbleven risiko.

Endnu værre er det, at den individuelle interesse i frihed fra risici samlet frembringer farer for alle og modarbejder bestræbelserne på at bekæmpe dem. Ingen ansatte fra Sellafield opfordrede nogensinde til dets lukning. Forsøg at overbevise ejerne og medarbejderne i våbenindustrien om med glæde at acceptere hindringer for våbenhandlen. Og hvornår har du sidst hørt en genetisk ekspert kræve, at det at spille Gud skulle ophøre? Og - ja, oprigtighed har brug for at være ubarmhjertig - har du hørt om mennesker, der afviste livsforlængende og 'livs-forbedrende' indretninger så at andre beboere på denne overfyldte jord kan konkurrere om dens overpinte ressourcer, nå moden alder og når de har nået den, frasige sig selv magten?

Og så, den mest afgørende faktor af alle, men én som knap nok dukker op i Becks opgørelse over risiko-producerende mekanismer. Vi lever nu alle i konsumsamfundet, hvori systemreproduktion, social integration og selv-identitet alle er opbygget ud fra et skelet af stigende forbrug. Lige så længe som denne ordening varer, er der ikke nogle fornuftige anti-risici bestemmelser, der er i stand til at veje tungere end det massive pres fra den risiko-producerende ekspansion ...

I vort samfund kan risikobekæmpelse ikke blive andet end en forretning - jo mere omfattende den er - desto mere imponerende og beroligende. Angstens politik smører forbrugersismens hjul og hjælper med 'at holde økonomien i gang' og styre væk fra 'recessionens bane'. Stadig flere ressourcer skal konsumeres for at udbedre de uhyggelige konsekvenser af gårsdagens ressourceforbrug. Individuel angst forstærket af eksponeringen af gårsdagens risici udvikles som værn mod den kollektive produktion af morgendagens ukendte risici. . . .

'Vi er alle på samme måde konfronteret med denne skæbne', skriver Beck; 'risici viser en *udjævnende* effekt'. Well, måske er det sådan; alligevel virker den omvendte forklaring ligeså sandsynlig, at kun sådanne risici som *også* truer de opfindsomme og højrøstede dele af samfundet har chancen for at trænge ind i den offentlige bevidsthed så 'noget må der gøres ved dem' - ofte på bekostning af en *forøgelser* af risiciene der ikke er ligeså fælles (de ledende klasser har altid en tendens til at fremstille deres overbevisninger som universelle interesser). Risici kan næppe være en indsigt i et samfund, der notorisk genskaber ethvert humant ønske og frygt i en strategisk plan. Alt for ofte indskrænkes kampen imod risici til opfindsom dumpning af problemerne ind i den svagere nabos baghave. Det er takket være dette magiske skift i manipulation af offentlige anliggender, at Beck kan sige, at i vesten har "kampen for ens 'daglige brød' mistet sin påtrængende nødvendighed" fortrængt af angsten for risici, eller at 'Jeg er bange' har erstattet 'Jeg er sulten' som den drivende kraft i samfundet. I virkeligheden, både indenfor og udenfor det rige vesten, er kampen for det daglige brød for alt for mange den vigtigste virkelighed (skønt det mere og mere er dysset ned og offentligt ignoreret), og denne omstændighed er ikke et tilbagelagt alternativ, men en nødvendig fuldendelse og et uundgåeligt biprodukt af de indflydelsesrige lags optagethed af risicibekæmpelsen. Risikoforetning og risikopolitik er ulighedssættende, lagsættende faktorer, og det komplekse samspil af modsatrettede interesser, som de skaber og holder igang, bliver selv en vigtig faktor, som forpurrer den effektive bekæmpelse af både magtfulde og teknologiske risici.

Beck replicerer eksplicit og omfattende på Baumans anmeldelse i *At opfinde det politiske* (Beck 1993, 49, 279ff), hvor han loyalt refererer en række af Baumans kritikpunkter, der kan sammenfattes til tre. For det første er det en illusion, at refleksivitet kan erstatte og formå det fordums rationalitet ikke formåede, dvs. løse problemerne. For det andet tager risicibekæmpelsen aldrig fat på årsagerne, men kun på symptomerne. For det tredje er det ikke rigtigt, at det

politiske brændpunkt har flyttet sig fra “jeg er sulten” til “jeg er bange”. Beck forsvarer sig imod alle kritikpunkterne med afsæt i påstanden om, at det ikke er ham, der bliver fortaler for, at angstens politik kommer til at smøre forbrugerismens hjul. Det er blot at vende tingene på hovedet, hvorved den positive fatalisme der lader stå til, bliver til en negativ fatalisme:

Dog går mit hovedargument på tværs af dette: Også den negative fatalisme - og netop den! - tænker moderniseringen *lineært* og misforstår dermed ambivalenserne i en modernisering af moderniseringen som ophæver sit industrisamfundsmæssige grundlag ...

Bauman siger ‘refleksivitet’, men misforstår det specielle forhold mellem refleks og refleksion som findes indbygget i risikosamfundets modernitet. Hvad der menes er slet ikke: mere af det samme - videnskab, konsekvensforskning og selvregulering. I det refleksive moderne er det meget mere disse industrisamfundsmæssige former og grundlag, der opløses. Med kraften og som følge af egendynamikken opstår såvel uforudsete som ukalkulerbare sociale situationer og dynamikker, ikke blot indenfor, men også mellem systemer, organisationer og (tilsyneladende) private livssfærer. Disse udfordrer på ny social- og samfundsvidenskaberne. Dog kræver en analyse af dem nye kategorier, teorier og metodisk værktøj. Teorien om risikosamfundet indebærer altså: Det er uforudsigeligheden, der lader hidtil ubekendte situationer opstå (men derfor på ingen måde bedre eller nærmere en redning!). Bliver dette alment bevidst, kommer samfundet i bevægelse. Om dette er en fordel eller fremskynder den almene undergang, må foreløbig stå hen. I hvert fald modsiger teorien om refleksiv modernisering den negative fatalismes grundantagelse. For denne *ved*, hvad den efter sine egne antagelser endnu slet ikke kan vide: udgangen, slutningen, udsigtsløsheden. Den er fremskridtsoptimismens pessimistiske tvillingebroder. Bliver det dér den lineært tænkte egendynamik (efter mottoet: hvad man ikke kan ændre, må man lovprise!) der er kilde til fremskridtstroen, så bliver det ukalkulerbare her tænkt som det *på forhånd* ukalkulerbare. Men det er faktisk netop fatalismens kraft, der gør fatalismen falsk. For at sige det med Günther Anders (1980): Fordi han har ret, er diagnosen “mennesket er antikveret” antikveret. Som følge af den refleksive modernisering opstår der nye former for politiske konfliktlinjer i et industrisamfund på fuld kraft, der opfatter og kritiserer sig selv som risikosamfund. Disse er måske bedre, måske værre, men i hvert fald *anderledes* og må overhovedet først og fremmest observeres og dechifrereres som sådanne.

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

På kryds og tværs af moderniseringen mener Beck ikke, at samfundets problemer fremtræder som ordnings- men som risiko-problemer, hvorfor det skulle være indlysende, at risiko-begrebet ikke blot er et spørgsmål om miljø og teknik, men griber ind i selve forståelsen af samfundsstrukturen. Interessant er det, at han præcis knytter an til Baumans "modernitetens ambivalenser" (Bauman 1991) for at forklare, hvorfor det også i den forstand er et risikosamfund.

Idet samfundskonflikter ikke mere kan behandles som ordnings- men som risiko-problemer, findes der ikke entydige løsninger på dem, og derfor er de principielt ambivalente. Risikoproblemerne tvinger eller opfordrer os til at anerkende ambivalensen, hvorefter risikospørgsmål netop ikke er ordningsspørgsmål i den forstand, som Bauman kritiserer Beck for, for nu er det et brud i moderniteten om rationalitetens grundvolde (Beck 1993, 49). Det muliggør en anden form for kritik end den "kritiske samfundsteori", fordi kritikken bliver demokratiseret og vi får i stedet en "samfundsmæssig selvkritik", der via bivirkningerne ophæver sit eget grundlag og åbner op for, at man på ny kan opfinde det politiske midt i de ikke-reducerbare ambivalenser, hvor vi lever og handler i uvished, og som gør, at det hverken i teori eller praksis er et enten-eller, men et både-og samfund.

Spørgsmålet er nu, hvilket "mere" der er i Baumans ambivalenser, som Beck på den ene side - ligefrem med henvisning til Bauman - er fortalende for, og som Bauman på den anden side kritiserer Beck for ikke at se i øjnene? Det vil omsider også føre os frem til det postmoderne.

Baumans ambivalenser frem mod det moralske og postmoderne

Bauman beretter: "Det var en historie om en hellig vismand, som mødte en tigger på vejen, mens han gik med et æsel lastet med sækkevis af madvarer. Tiggeren bad om noget at spise. 'Vent,' sagde vismanden, 'først må jeg åbne sækkene.' Før han var færdig med at binde op, havde sulten imidlertid krævet sit offer, og tiggeren var død." (Bauman 1994, 251) Bauman gør opmærksom på, at denne historie strider imod alle de intellektuelle øvelser, man kan blive udsat for, og han tilføjer: "Denne historie slog mig som ulogisk (hvad den også var) og derfor forkert (hvad den ikke var)."

Historien fortælles i *Modernitet og Holocaust* for at fremhæve, at man ikke kun skal forlade sig på fornuft og rationalitet, når man vil forstå Holocaust, for dette masse mord er ganske simpelt ufatteligt. Men ifølge Bauman bør man netop også tage højde for det ufattelige. Det gælder under såvel nazismen som kapitalismen, da begge er en del af vores civilisation.

I *Modernitet og Holocaust* påviser Bauman, at Holocaust - der blev udtænkt og gennemført i vores moderne, rationelle samfund, på vores høje civilisatoriske stade, de menneskelige og kulturelle præstationers tinde - ikke var en fejltagelse eller en afvigelse fra fremskridtets ellers rette linie. Holocaust var ikke nogen modsætning til den moderne civilisation og til alt det, vi så gerne vil tro, den står for. Det var derimod "... en sjælden, men dog betydningsfuld og troværdig prøve på det moderne samfunds skjulte muligheder." (Bauman 1994, 30) Andre former for massakrer og masse mord er blevet gennemført i historien, men Holocaust bliver iværksat på et tidspunkt, hvor der ikke var det fornødne had, og hvad der ellers kan sætte gang i en sådan proces. Måske var dette had der ikke på grund af vores civilisation. Men så meget desto mere frygteligt at civilisationens bureaukrati, færdigheder og teknologi effektuerede Holocaust. Det får Bauman til gang på gang at sige, at dette folkedrab i modsætning til andre tidligere har et tydeligt moderne præg, dvs., moderniteten bidrog ikke blot med sine svagheder og utilstrækkeligheder til Holocaust, men er i lige så høj grad *et produkt af* som et sammenbrud for den moderne civilisation.

Tankevækkende kan det siges, at Holocaust på samme måde som risiciene hos Beck er en samfundsproduceret virkelighed, vi må tage udgangspunkt i. Holocaust er moderne, hvad der selvfølgelig ikke medfører, at moderniteten er Holocaust: "Holocaust er et biprodukt [by-product] af den moderne tendens til at planlægge og styre verden til bunds, når denne tendens får frie tøjler og unddrager sig kontrol." (Bauman 1994, 124) Men til forskel fra Beck vil Bauman slet ikke underlægge sig bivirkningernes diktatur, eller rettere: Bauman vil knap nok - som Beck i hvert fald vil - acceptere, at den ene eller anden form for modernitet skal sætte dagsordenen for menneskelig handlen, for hvordan skulle man så sætte en stopper for udviklingens gang? I stedet begynder han at tale om ambivalenser og moral og tænke postmoderne.

I appendikset til *Modernitet og Holocaust* "Social manipulation med moralen" foretager Bauman en direkte kobling mellem Holocaust og det moderne samfund som sådan, idet problemet generelt er, at al social organisation i dag neutraliserer den moralske adfærds splittende og deregulerende indflydelse til fordel for en "ren" handlen: "Den *adiaphoriserer* simpelthen den sociale handlen (oprindelig betød *adiaphoron* noget, Kirken havde erklæret værdineutralt) - den er hverken god eller ond; den kan måles med en teknisk (målorienteret eller proceduremæssig), men ikke med en moralsk målestok" (Bauman 1994, 265). Det moderne samfunds sociale handlinger værdineutraliseres moralsk og religiøst og lige-gyldiggøres på godt og ondt. Derfor kan vi heller ikke mere skelne mellem, hvad der er muligt, og hvad vi *bør* gøre, og det rammer helt ned i sociologien, der som en del af sine egne anstændighedskriterier har fremmet de samme rationelle handlingsprincipper. Ethiske problemstillinger er kun accepteret som fælles-

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

skabsbaseret ideologi, mens: "*Udtryk som 'livet er belligt' eller 'moralisk pligt' lyder lige så fremmede under et sociologisk seminar, som de gør i et røgfrit, hygiejnisk bureaukratkantor.*" (Bauman 1994, 50) Denne tankefigur om adiaforisering, at befri de menneskelige handlinger fra moralsk bedømmelse, fører Bauman videre frem i forfatterskabet. Men først skal det lige pointeres, at det ser ud til, at den fraværende moral er den egentlige grund til, at Bauman kritiserer Beck, for tilsyneladende accepterer Beck et farvel og tak til enhver form for moralsk impetus.

I *Risikosamfundet* er kriteriet for overgangen fra industrisamfundets simple videnskabeliggørelse - hvor videnskaben kunne objektivere årsagerne til problemerne - til risikosamfundets refleksive videnskabeliggørelse, at der skabes en anden orden, hvor videnskabens religion om at sidde inde med og forkynde sandheden er blevet sekulariseret (Beck 1997, 271). Der er opstået en menneskeskabt anden virkelighed, som i bund og grund er foranderlig, fordi bivirkningerne kan tilbageføres til nogle bestemte beslutninger, der kunne have været anderledes og derfor muliggør placeringen af et ansvar og helt andre muligheder. Muligheden for et alternativt, godt og menneskeværdigt liv fordrer en "normativ horisont", som Beck også er fortaler for, men når der skal tales om en egentlig etik, lyder det: "Risikodefinitioner er formen, hvori etik, og dermed også filosofi, kultur og politik, genopstår *inden for* moderniseringens centre ..." (Beck 1997, 40). Etikken kan ikke isoleres fra samfundskomplekset, men er selv en del heraf, hvorefter den eneste mulighed i risikosamfundet synes at være selvkritikken: "Risikokritikken er således ikke en normativ værdikritik. Risici opstår netop dér, hvor traditionen og dermed værdierne *er gået i opløsning*. Det er ikke traditionen, men snarere truslerne over for fremtiden, som er kritikkens fundament. Hvis man skal nå til en erkendelse af indholdet af giftige stoffer i luft, vand og fødevarer, er kostbare måleinstrumenter og metodologisk-teoretisk viden mere afgørende end gyldige værdier.

På ejendommelig vis går fastlæggelsen af risici således på tværs af distinktionen mellem kendsgerninger og værdi. Den er ikke baseret på eksplicite moralske målestokke, men derimod på en *kvantitativ, teoretisk og kausal 'implicit moral'*." (Beck 1997, 292f)

Det forhindrer ikke et ideal om, at teknologien må devalueres som mulighed, hvor vi beslutter os for en udvikling, som ikke forhindrer fremtiden, men tværtimod gør moderniseringsprocessen til en læreproces, hvor beslutningerne altid kan tages op til revision. Det er grunden til, at Beck vender den klassiske marxistiske figur om: Hvor der i den traditionelle klassekamp var tale om, at det var væren, der bestemte bevidstheden, er det i risikosamfundet "... derimod *bevidstheden, som bestemmer væren*. Viden opnår en ny politisk betydning;" (Beck 1997, 33) Videnskaben har som næppe nogen

anden kraft forandret verden. Hvorfor skulle verdens forandring ikke kunne forandre videnskaben? (Beck 1997, 289).

Bauman problematiserer Becks vidensfiksering, fordi de forandringer, vi fremkalder, er så væsentlige, at vi når som helst kan komme til at krydse den linje, bag hvilken risiciene bliver helt u håndterlige og skaderne uoprettelige. Har vi for alvor beregnet de risici, som opstår, når vi slipper kunstigt skabt virus ud i naturen, eller at den stadigt stigende genmanipulering af menneskeslægten i sidste ende vil føre til, at der indføres forretninger, hvor man kan bestille skræddersyet menneskeligt afkom? Hertil kommer, at vi på trods af vores grundige kendskab til risiciene ikke kan gøre så meget med vores viden, fordi de kræfter, som driver os ind på et stadigt farligere territorium, er så overvældende. Tænk på våbenindustrien, tænk på de hundrede tusindvis af nye køretøjer, der hvert år kommer til på de overbelastede veje, og den nærmest stillestående trafik som vi alle, ved nærmere eftertanke, sørger over: "Der er således ikke megen grund til at trøste os med, at de samme færdigheder som gør os magtfulde nok til at skabe skræmmende risici også gør os kloge nok til at reflektere over dem - og alene gøre noget for at begrænse skaderne. Evnen til at reflektere oversættes ikke uden videre i evnen til at handle." (Bauman 1995, 279)

Selv om Beck ikke vil acceptere denne opfattelse af refleksion og bivirkninger, men tværtimod vil gå helt nye veje ud fra denne objektive situation, og selv om Beck endda vedkender sig, at mere viden ofte resulterer i mere usikkerhed (Beck 2000, 166), så er der hermed alligevel antydning to forskellige veje at gå for hhv. Beck og Bauman. Beck vil fastholde det moderne projekt i et andet udviklingsperspektiv, mens Bauman vil kaste sig ud i det postmoderne og vægte det moralske problem.

Det fører omsider mere specifikt frem til ambivalenserne, der for Bauman helt ned i sproget giver uorden og usikkerhed, men ikke så meget at sproget - som det produkt af navngivning og klassifikation det er - bliver mere patologisk end normalt, for ambivalens er en bivirkning [side-product] (Bauman 1991, 3) af klassifikationsarbejdet. Ambivalens indikerer, at et objekt eller en begivenhed kan henføres til mere end én kategori, hvor det at klassificere samtidig er at adskille. På den måde vil Bauman pille vores ordningskategorier fra hinanden uden at ende i uorden. Han accepterer, at "orden og kaos er *moderne* tvillinger" (Bauman 1991, 4), men ender ikke i den modsatte grøft, hvor alternativet til orden bliver kaos, for det kan lige såvel blive til en anden orden. Med afsæt i Benjamins ruiner formuleres ambivalens fx: "Hvis modernitet handler om produktion af orden, så er ambivalens *modernitetens spild*." (Bauman 1991, 15) Men Bauman formulerer det også mere positivt med Agnes Heller, som en indrømmet kontingens, der "... overvejer muligheden for at transformere kontingens som lod til en bevidst valgt

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

skæbne ...". (Bauman 1991, 16)

Hvor det andet moderne efter Baumans mening i det højeste kan se problemerne, men ikke løse dem, for det ville være endnu en form for moderne løsning og altså ingen løsning, så vil han lære at leve med eller endda at skabe ambivalens: "Postmodernitet er modernitet, der har indrømmet ikke-gennemførligheden af sit originale projekt. Postmodernitet er modernitet, der er overbevist om sin egen umulighed - og hvordan det end går, besluttet for at leve med det. Moderne praksis fortsætter - nu dog befriet fra det objektive, der på et tidspunkt satte den i gang." (Bauman 1991, 98) På samme måde som ambivalens engang blev set som en dødelig fare for al social og politisk orden, er den i dag en del af scene-rekvisitterne i det postmoderne spil (Bauman 1991, 279).

Det er dette postmoderne livssyn, som får Bauman til at kritisere en fastholdelse eller stræben efter en overgribende etik. I stedet vil han have en moral uden etik - en tankefigur der er udviklet i forlængelse af bl.a. Levinas, Hans Jonas, Hannah Arendt og efterhånden også i forlængelse af vores egen K.E. Løgstrup. Det medfører ikke, som de moderne oplysningstænkere tror, at en verden uden etik medfører en verden uden moral. Den moderne etiks koder har været et nødvendigt bur for at fastholde en moral i det moderne samfund, da man ikke kunne bygge civilisationen op på menneskers impulser og følelser. Man gik ud fra et dictum: hvor fornuften ikke styrer "kan alt ske". (Bauman 1995, 258) Men moralen forsvinder ikke, fordi man opløser den store konflikt, der siden oplysningstiden har hærget mellem fornuft og følelser og har været forudsætningen for civilisationen og hermed for valget mellem kaos og orden. Tværtimod kommer moralen hermed først til sin ret. Rammerne forsvinder, og nu må moralen vise sin egen indre styrke: "Der vil måske (kun måske) ske det, at på samme måde som moderniteten blev en del af historien som *etikens tid*, vil den kommende post-moderne æra blive noteret som *moralens tid* ..." (Bauman 1995, 37). Ikke i den betydning at det fører til mere godt og mindre ondt end den principsøgende, universalitetsfremmende og etisk lovtiftende modernitet. Men postmoderniteten er en "moralens tid" i den forstand, at det "... nu er muligt, ja uundgåeligt, direkte at blive konfronteret med de moralske spørgsmål i hele deres nøgne sandhed, som de træder frem i mænds og kvinders livserfaringer og som de møder de moralske jeg'er i al deres ubehjælpelige og ubodelige ambivalens." (Bauman 1995, 43)

Denne moral er ikke funderet i en social adfærd som en *væren-med* de andre, men er en *væren-for*, hvor man beskytter og forsvarer den andens unikke anderledeshed: "Væren-for er den akt hvor væren-med transcenderes." (Bauman 1995, 52) Mere konkret bryder man på den måde igennem enhver form for socialt trukne former, man kaster alle former for socialt syede klæder af sig, og møder den anden som ansigt, ikke som maske, og møder i proces-

sen sit eget nøgne ansigt (Bauman 1995, 59). Hermed opstår der en betydning uden kontekst, for alt *det andet* bliver simpelthen til *den anden*, og udfordringen bliver moralsk. Selv om åbenheden overfor den anden måske kun udspringer af ensomheden, som kræver et samvær, er det denne proces, som også får den anden til at åbne sig for en selv, og hermed forvandles vi til moralske jæg'ere (Bauman 1995, 71).

Her kommer "adiaforiseringen" ind igen, for der, hvor det traditionelt moderne ikke har etableret en universel etik med et lovlignende kodeks af regler og konventioner, har det fremskyndet og været afhængig af denne adiaforisering i en stræben efter at gøre handlinger moralsk neutrale. I vores postmoderne tid er det med fraværet af en overgribende etik blevet endnu værre, idet konteksten for moralske attituder i dag snarere formes (eller ikke formes) i livspolitiske sammenhænge end i de sociale og systemiske strukturer. At det postmoderne menneskes formåen med andre ord formes af de postmoderne livsstrategier og ikke af bureaukratiets evne til at styre sociale processer og samordne handlinger (Bauman 1995, 100). Det fremmer en afstand mellem individet og den anden og medfører, at den anden først og fremmest bliver til mål for æstetisk og ikke moralsk bedømmelse, til et spørgsmål om smag og ikke ansvar, til interessante, skiftende engagementer og begær; alt sammen som aspekter af den anden og aldrig som en fuldstændig relation til den anden. Det er en postmoderne adiaforisering (Bauman 1995, 152ff).

Grunden til at fremhæve adiaforiseringen er, at mange af de tiltag Beck forestiller sig i fremtidens land - selvfølgelig uforvarende, men det må være det, der gør dem moderne - i deres insistering på viden vil være moralsk neutrale og vægte loyalitet mod de nye kritiske organisationer, den kollegiale solidaritet, ens eget velbefindende og i det hele taget disciplin i forhold til nye procedurer, således at man samfundsmæssigt kan undslippe uvished, ambivalens og tilfældighed.

Alligevel og dog: Interessant nok har Beck, både hvad angår adiaforiseringen og moralen, et svar, der nærmer sig Baumans. Beck siger, at den moderne ukontrollerede teknik er underordnet økonomien og således styret af en *forudprogrammeret umyndighed*: "I den holdningsløse teknik slår opfindelsesiver og opdagelser automatisk over i ukontrollerbare omvæltninger og farer. Genteknikken og humangenetikken omformer også lovene for det menneskelige liv. Hvem gør det? Teknikeren? Politikeren? Industrien? Offentligheden? Spørg dem og svaret vil blive som hos Odysseus: Ingen." (Beck 1993, 187) I denne forbindelse refererer Beck endda til en af Baumans husguder, Hannah Arendt: Teknologipolitisk lever vi i den udviklede modernitet, der berømmer sig af beslutningsfasens og kontrollens sejrsgang, som i virkeligheden er lig med "ingenmandsvælde": "Om dette siger Arendt,

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

at det er den mest tyranniske af beherskelsesformerne, fordi *ingen* her kan stilles til ansvar.” (ibid.) Ikke desto mindre er der ingen vej uden om viden, for som Hans Hauge siger i forlængelse af Beck: I det industrimoderne kunne forurening ses, høres og lugtes. Den var fænomenologisk. Vi kunne stole på vores sanser. Men i risikosamfundet er fænomenologi farlig. Vi kan ikke smage, se eller lugte radioaktivitet m.v. “I stedet for at stole på vore sanser er vi tvunget til at stole på vor viden, hvis vi har den. Viden bestemmer væren, siger Beck.” (Hauge 1998, 10)

Med Nietzsche har Beck et sted lagt op til en moralopfattelse, der nærmer sig Baumans uden dog at ende i en ansigtets nøgne ansvar, som nogle sikkert ville kalde en “fjæsologi”. Tanken er, at efter de absolutistiske moraler er lagt i ruiner, skabes mulighederne for en formindskelse, men samtidig også en forstørrelse af de moralske målestokke, dvs. en *prøvende* moral. Hermed opgives hverken de universalistiske eller relativistiske, kontekstuelle principper, for det skal være et både-og som “kontekstuel universalisme” og ikke omvendt en “universalistisk kontekstualisme”, hvad der ville føre til en ny essentialisme, hvor man ikke blander sig, men netop derved også bliver blind for de andres sandheder, akkurat som de rendyrkede universalister er det. Derimod forpligter den kontekstuelle universalisme til, at man ikke i en misforstået relativisme accepterer andres krænkelser og ikke mindst: “Kontekstuel universalisme siger: Man må åbne sit eget helligste for andres kritik.” (Beck 1997a, 149) Det skal nu forsøges i en mere omfattende konfrontation af Beck og Bauman.

Beck eller Bauman?

Det vigtige for Beck er, at der hverken findes eller gives patentsvar på moderniseringsprocessen. Det er ikke kun et spørgsmål om kriser, brud eller modsigelser, for de er der allerede. Det handler om sammenbruddet af de styrende ideer og koordinater (Beck 2000, 30). Og dermed er det også en kritik af selv den kritiske teori, der tænker “immanent”, dvs. ser på den kapitalistiske verden med rationalitetens øjne og vil have mindre rationalitet i alt muligt fra myter til socialisme. Beck vil slet ikke åbne op for mindre rationalitet, men han vil have en anden form for rationalitet og orden, og her kommer han til både at ligne og adskille sig fra Bauman og den postmoderne tænkning.

Man kan under alle omstændigheder undre sig over, at næsten hele rækken af ord, der er slået igennem via de postmoderne tænkere, også optræder i positiv form hos Beck: differens, fiktion, surfe, at han benytter sig af udtryk som posttraditionelle og postnationale fællesskabsbindinger eller fællesskabsfiktioner (Beck, Bonns og Lau 2001, 34), og at det egentlige mål

for en afgrænsning mellem det første og andet moderne er pragmatisk-metodisk (Beck, Bonns og Lau 2001, 47). Men midt imellem disse åbne døre insisterer Beck på ikke at ville forlade refleksionen og for den sags skyld heller ikke rationaliteten, der dog er ord, hvis betydning og konsekvenser i bund og grund er til diskussion: "Det handler om en rationalisering af en anden orden, om en refleksionens refleksion. I løbet af denne refleksionsproces mister den beregnende rationalitet sine differentierings-teoretiske grundforestillinger, sin selvforståelse og overbevisningskraft" (Beck, Bonns og Lau 2001, 35). Med denne visheds-erosion af rationalitetsgrundlaget "kommer der *alternative vidensformer* i spil", som er uforenelige med den hidtidige rationalitetsform, lyder det i 2001 som i 1986. Med denne rationalisering af anden orden "... gives der ikke mere nogen 'One-best-way-Lösung', men en mangfoldighed af ligestillede, legitime og succesrige handlemåder." (ibid.)

Det er så forskellige fænomener som drivhuseffekt, kogalskab og det globaliserede finansmarked, der bryder med det klassiske verdensbillede. Problemer der ikke blot kan løses med mere viden, som ville medføre flere bivirkninger og risici i en uendelig kædereaktion. Alligevel gives der i den refleksive moderniserings perspektiv - til forskel fra mange postmoderne positioner - ingen vilkårlig pluralitet: "Men der dannes en kontekstbunden og tidsligt begrænset handlingsorientering, som muliggør læring gennem erfaring." (Beck, Bonns og Lau 2001, 36) De postmoderne mener ikke kun, at tilvæksten i hybrider bringer mange institutioner og handlemåder sat af naturdefinitioner i vanskeligheder, som fx sundhed/sygdom, liv/død, men også fuldstændig ophæver dem. Det er urealistisk, for det ville lamme institutionernes handlemuligheder. Bedre er det med den refleksive modernisering at tale om en pluralisering af naturdefinitioner og/eller tilsvarende om natur-fiktioner (Beck, Bonns, Lau 2001, 37).

For at markere den refleksive moderniserings ligheder og forskelle i forhold til hhv. det første moderne og det postmoderne udarbejder Beck, Bonns og Lau (2001, 38-47) en systematisk oversigt. Det ekspliciteres først ud fra nogle almene kriterier, at pluraliseringen er et vilkår, men hvor de postmoderne så at sige lever af pluraliseringen forudsætter de refleksive moderne nye af- og indgrænsningspraksisser: "En lakmusprøve for den refleksive modernisering - i modsætning til postmoderniteten - er at se i hvilken grad grænsedragningernes artificielle karakter bliver bevidst og anerkendt ..." (Beck, Bonns, Lau 2001, 39), hvorved der kan påbegyndes nye læreprocesser. Der er altså tale om to forskellige former for grænsesættelser, hvor de postmoderne simpelthen anerkender grænsepluraliseringen og de refleksive moderne ser nødvendigheden af grænser - også selv om det er som institutionelle fiktioner.

En anden forskel i.f.t. de almene kriterier er videns- og rationalitets-

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

---

grundlaget, selv om begge forståelser accepterer et hinsides visheden via pluraliseringen. Hvor de postmoderne ikke ser nødvendigheden af en større begrundelse, så er det helt afgørende for de refleksive moderne - ikke på trods af, men måske snarere i kraft af en tilvækst i modsigelsesfyldte videnskaber - at anerkende ikke-videns og ikke-videnskabelige begrundelsesformer og inddragelse af uventede bivirkninger (risici). Mottoet lyder: "Også når vi ikke ved, hvad vi bliver nødt til at vide, må vi træffe en afgørelse eller i det mindste beslutte os til, at vi ikke kan beslutte os, når vi da beslutter os." (Beck, Bonns og Lau 2001, 40) Det muliggør en mangfoldighed af offentlige røster og demokrati. Konsekvensen er, at forventningen af det uventede, bivirkningerne, kommer til at dominere diskursen om de endnu ikke indtrufne hændelser og resulterer i, at det ellers udgrænsede, det eksterne, bliver inderliggjort og bliver til en integral bestanddel af fremstillingen af objekter. Bivirkningerne bliver integreret og gør, at en tilvækst i objektivitet ikke resulterer i en tilvækst af konsensus, men omvendt: jo mere objektivitet jo mere dissens. Derfor forestiller Beck (m.fl.) sig ikke generelle, universelle løsninger, men ad-hoc-løsninger.

Ud over nogle forskelle i de almene kriterier er resultatet endvidere forskellige konsekvenser for subjektiviteten. Også her ses pluraliseringen som årsag til mange mulige grænser for subjektet, men hvor de postmoderne ikke vil anerkende nogle grænsesættelser, så insisterer de refleksive moderne på nødvendigheden af grænser, også selv om det er som fiktion. Men da det er vanskeligt at trække institutionelle, kollektive og individuelle koordinater i det plurale netværk, er det subjektet, der fremstiller og *er* et resultat af grænsesætningen. Det refleksive moderne subjekt kreerer sit netværk og bliver sluttelig til et "Quasi-Subjekt", der ikke mere er fast og uforvekselig, men gestaltes og situeres som resultat *og* producent af netdannelserne. Der er en dobbeltkarakter af afhængighed og suverænitet, hvor quasi-subjektiviteten betegner en situation af fiktiv subjektiv autonomi, dvs., man står altid i en ambivalent og modsigelsesfuld kontekst og situation. Hvad angår videns- og rationalitetsgrundlaget er det refleksive moderne subjekt altså orienteret mod nye plurale identitetsmønstre og anerkender usikkerhed, uvished og ikke-ventede bivirkninger af institutionelle og individuelle afgørelser. Den postmoderne insisterer i stedet på: "Eksperimentelle, æstetiske eller vilkårligt-situative forskydninger af subjektgrænser." (2001, 46) Siger altså Beck, Bonns og Lau (2001, 46).

I virkeligheden kan den postmoderne tænker slet ikke stille noget op i den nye modernitet, når der skal handles. Derimod kan den refleksive moderne træffe kooperative afgørelser gennem ad-hoc-forhandlinger, hvilket peger på det hidtil uomtalte, men altid forløsende i Becks univers: *subpolitikken!* Det er nemlig globaliseringens konsekvens, at den nationalstatslige og

parlamentarisk orienterede politik imploderer, hvorefter der må opfindes og grundlægges en helt ny politik: en subpolitik, en ny offentlighed. Den skal både være en modmagt (aktiv subpolitik) og er en refleks af globaliseringen i det andet moderne (passiv subpolitik), som gør at det politiske felt udbredes i en ny form i alt fra erhvervsgrupper, borgerinitiativer til enkelte individer. Man kan sige, at den refleksive modernitet er betingelsen for, at der på alle områder og niveauer i samfundet opstår subpolitiske handlings- og gestaltningsmuligheder (Beck 1993, 196).

Det viser alt sammen, at Beck ikke er fortaler for en *refleksiv fundamentalisme*, der kan genvinde handlemuligheder i det refleksive moderne, da det kontrafaktisk ville fastholde en fuldstændig beregnelighed i forhold til fremtiden og som mål få en ny naturalisering af entydigheden. Derimod er han fortaler for en *refleksiv pluralisme*, med pragmatiske sikkerhedsfiktioner, der ganske vist er socialt uforudsigelige med minimal klarhed over gestalt og begrundelighed, men det viser blot, at der fremover er betydelige forskningsbehov (Beck, Bonns og Lau 2001, 48f, 55). Men nu til Bauman.

Bauman benytter på sin vis det postmoderne som kritisk våben imod Becks positivitet i.f.t. fremtiden. Bauman tror ikke uden videre på, hvad han kalder det "demokratiske medborgerskab", for ethvert samfund sætter grænser for de livsstrategier, man kan forestille sig, og endnu mere for dem som kan udøves, da den form for samfund vi lever i ikke accepterer strategier, som kritisk og stridbart stiller spørgsmål ved dets principper og dermed kan berede vejen for nye strategier. Så når Beck og andre taler om nye alliancer, der skal forhindre en motorvej i at blive ført igennem et lokalområde, eller at man samles for at forhindre et fabriksbyggeri, der vil forurene et naturskønt område, så forandrer disse tilfældige eksplosioner af solidarisk handlen ingenting. Det er netop et af de afgørende træk ved de postmoderne relationer, deres fragmentariske og diskontinuerlige karakter, der har et snævert focus. Den form for aktiviteter kommer og går, og hver gang er den "totalitet", der træder frem ikke mere end "summen af delene". Det er snarere forestillingen om at leve et behageligt liv, der her er i focus (Bauman 1995, 103). Det skaber nye fællesskaber, hvor man næsten altid kun mobiliseres *mod* noget (fx en lukning af en skole) og ikke *for* noget. Det gør ikke verden som sådan bedre at leve i, men man omfordeler de mindre fordelagtige aspekter (Bauman 1995, 274f). Man kan endda gå så vidt som til at sige, at det svarer til Kants *æstetiske* fællesskaber, der virkeliggøres og holdes i live gennem intensiteten i de agerendes hengivenhed; meget længere går Beck ikke, når han skal "positivere" det postmoderne univers - uanset hvor meget han lærer heraf. Men det gør Bauman.

Bauman mener som Beck, at pluralismen er blevet irreversibel, hvad enten der tales om sandheden eller livsformer. Man må gå ind i spillet og

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

kæmpe, og det gælder både de intellektuelle, politikerne og alle andre i vores pluralistiske verden. Men til forskel fra Beck accepterer og anvender Bauman meget mere "substantielt" den postmoderne tænkning med Baudrillard og Lyotard i front, samtidig med at han også åbner op for en form for ny-pragmatisme med Rorty. I hvert fald er Baumans ærinde en utvetydig bekæmpelse af oplysningstraditionen fra Kant med dens forsøg på at finde en universaliserbar sandhed for menneskeheden. Det er ikke andet end en maske for ideologiske tiltag. Al viden er, som han har lært af tænkere som Schopenhauer og Nietzsche, grundet i det irrationelle og derfor arbitrært. Man kunne med Vattimo sige, at det, Bauman vil have, ikke er en stærk, men en svag teori, hvad han også åbent vedkender sig. Han vil være "stærk" nok til at ville forandre, men "svag" nok til uden reservationer at se virkeligheden i øjnene, og hvad det angår, er Bauman måske "stærkere" i sin svaghed end Beck.

Men som allerede antydnet ovenfor, er Bauman faktisk på nogle punkter mindre "postmoderne" end Beck, hvad angår selve globaliseringens konsekvenser (kampen mod noget, men ikke *for* noget). Jeg vil komme med endnu et eksempel, hvor Beck direkte henviser til Bauman.

Beck griber fat i Baumans overbevisning om, at globaliseringen automatisk vil føre til globale uligheder, til kontrasten: globaliseret rigdom - lokaliseret fattigdom. Akslen global - lokal frembringer ikke blot nye analytiske og empiriske måder at betragte de translokale kulturer og livsverdener på. Vigtigere er det, mener Bauman, at den splitter det fremvoksende verdenssamfund i de globaliserede rige (turisterne) og de lokaliserede fattige (vagabonderne): "Globalisering og lokalisering må være to uadskillelige sider af samme mønt, men de to dele af verdensbefolkningen lever på forskellige sider og ser kun den ene side ..." (Beck 1997a, 101; Bauman 1998, 327f). De to grupper bliver endda mere og mere afskærmede fra hinanden på grund af globaliseringen - "alle broer viser sig at være vindebroer" (Bauman 1999, 88) - og i sidste instans fører det til, at dialektikken mellem herre og slave opløses, og båndet, som overhovedet gør solidaritet mulig, klippes over.

Beck hævder, at der er to synspunkter imod Baumans om, at globaliseringen fører til en polarisering af rige og fattige i verdensmålestok (Beck 1997a, 105ff og delvis 2000, 137f).

For det første forbinder Bauman noget som først uigenkaldeligt vil foregå i det transstatslige verdenssamfund: en ramme, en minima moralia, der får de fattige til at fremstå som *vores* fattige og de rige som *vores* rige. Hvad angår dette spørgsmål, om hvorfor og hvordan globaliseringen opløser et minimalt fællesskab, mener Beck, at det forudsætter en analyse af et fremtidigt samfund - en kapitalisme uden arbejde - hvor der må skabes et nyt grundlag for demokratiet. Man kan hertil sige, at Beck flytter blikket fra de faktiske

tendenser til nye diskrepanser mellem rige og fattige til nogle gode, men temmelig løse overvejelser om fremtidens politiske frihed og demokrati i Europa, der er præget af lige så meget skrivebordsautoritet, som bl.a. de postmoderne er det efter Becks mening (Beck 2000, 289).

For det andet hævder Beck, at Bauman forveksler den nationalstatslige referencerammes tab af betydning - hvor modsætningerne mellem de grænseløst fattige og grænseløst rige ikke længere kan opfanges - med tabet af alle referencerammer. Hermed overses muligheden for en "verdensborgerlig solidaritet" (Habermas), selv om den sandsynligvis ville være mindre bindende end den solidaritet, der begyndte at opstå i Europa for et eller to hundrede år siden. Det overses også, at verdenssamfundet ikke kun undergraver de nationalstatslige ordninger og kontrollerede fællesskaber, men de skaber også nye nærheder mellem tilsyneladende adskilte verdener. Det bliver endda tvivlsomt, om det andet modernes kulturelle produktion af "mulige liv", der både indbefatter de rigeste og fattigste "... i det hele taget tillader at udelukke nogle grupper." (Beck 1997a, 106) Igen virker argumenterne som skrivebordsagtige overvejelser, der endda ikke som de postmoderne taler ud fra en virkelighed om en mulig fremtid, men omvendt taler ud fra en mulig fremtid om virkeligheden. Med talen om at man i fremtidens samfund slet ikke kan udelukke nogle grupper, er Beck i forhold til den reelle virkelighed oppe på et abstraktionsniveau, der siger spar to til de mest postmoderne.

Heller ikke Becks påstand om, at når aktiekurserne falder, begynder nytænkningen, virker troværdig med virkelighedens erfaringer in mente, og der kan derfor stilles spørgsmålstegn ved hans tese om "boomerang-effekten", hvad angår både spekulation og globale risici (Beck 2000, 168f). Omvendt kan Beck have ret i, at der er indbygget risici i den postmoderne tænkning fx som postmoderne nationalisme, der med afsæt i den fragmenterede verden får minoritetsgrupper til ud fra essentialistiske definitioner (etniske, nationale) at afgrænse sig imod hinanden, altså at man benytter det, at alt er relativt til fundamentalistisk at opruste sig til sin helt egen sandhed (Beck 2000, 118).

Det skal også vedvarende fremhæves, at Beck ikke som sådan tænker reduktionistisk i forhold til globaliseringsproblemer. Han ser som Bauman, at der i den vestlige verden opstår nye lokale elendighedszoner med arbejdsløshed, børnedødelighed og en social tryghed, der er havnet på u-landsniveau: "Altså: vi er også den tredje verden. Dette betyder tidsalderen for *både-og*. Derfor er alle forsøg på at mure sig inde illusoriske." (Beck 1993, 32) Den globale dialog er nødvendig, og samfundets målsætninger må frigøres fra den intetsigende snak om tilvækst, modernisering og teknificering. Men som Becks her opdagede samtalepartner efterfølgende siger: "Jeg hører budskabet, men jeg mangler troen". Det kunne være Baumans ord, for han savner troen på det andet moderne in casu troen på det kantianske i en ny skikkelse.

Den anden oplysning - tilbage til Kant?

Det blev indledningsvist antydnet, at Beck i virkeligheden på godt og ondt er en god gammeldags kantianer - i et postmoderne samfund! Han er stadigvæk den gode gamle oplysningstænkter, der vil forny den forråbte og fordømte oplysning i Europa imod den herskende rådvildhed.

Globalisering, det andet moderne, verdensrisikosamfund m.v. er ifølge Beck altsammen stikord for en begyndende forståelse af den anden oplysning. Men til forskel fra den første oplysning kan den anden ikke bygge på én eller flere store fortællinger - som vi har lært af de postmoderne. Enhver form for universalisme vil resultere i imperialism. Den anden oplysning må være bevidst om, at der vil være forskellige store fortællinger med forskellige kulturelle traditioner, som man må lære at leve med. Men i den forstand er en anden oplysning mulig og ønskelig, siger Beck (2000, 266f). Idealet er simpelthen et globalt medborgersamfund i kantiansk forstand som et verdensborgersamfund indenfor rammerne af det globale civilsamfunds selverfaringer og nogle universelt gældende grundrettigheder (Beck 1997a, 152).

Kant taler om mennesket som "krumt træ" og "... af så krumt træ, som det mennesket er gjort af, kan der ikke tømres noget helt lige." (Kant 1993, 59) Beck tilføjer: At rette træet op ville være globalisme, den neoliberale ideologis sejr og verdensmarkedets diktat. Det ville blive til et valg mellem yoghurt og yoghurt (Beck 2000, 257). At bevare det krumme træ er derimod en ægte kosmopolitisme, der slår rod på stedet, for der er ikke ét moderne, ikke én kapitalisme, hvad der hurtigt ville blive til *the american way of life*. Der er mange kapitalismer og divergerende moderniteter (Beck 2000, 246f).

Beck ved godt, at der her er tale om nogle normative visioner, som han dog håber ikke vil blive slidt ned af iboende modsætninger eller afvist af modstanderne. Men håb er for lidt for socialvidenskaben og politikken, så derfor kommer han med anvisninger på, hvordan man kan åbne op for den klassiske modernitets bur. Problemet er, at bl.a. Bauman efter hans mening ikke ser de positive ansatser til udveje, men forbliver i betragtninger over almene og negative konsekvenser af globaliseringen (eller henviser til moralen) såsom de transnationale økonomiske magtforholds herredømme, der skaber svage stater og globaliseringsvindere, men også globaliseringstabere for hvem der ikke mere eksisterer forpligtende arenaer for en kamp for udligning og retfærdighed - der er kun den nøgne vold tilbage (Beck 1997a, 165f).

Alternativet er netop at sætte focus på verdensrisikosamfundet i positiv forstand. Det kan gøres ved at gå aktivt ind i "definitionsforholdene" og fx ikke acceptere, at bevisbyrden skal ligge hos dem, der berøres af risici, men hos dem, der profiterer heraf. Det kan blive til et selvkritisk samfund, hvor

selv den utopiske tale om et økologisk demokrati kan begynde at blive til virkelighed, dvs. til en ansvarsfuld modernitet. For hvorfor skal det eksempelvis være sådan, at man skal være forsikret for at køre i bil, samtidig med at det accepteres, at der ikke er forsikringsregler for bio- og genteknik? Beck forestiller sig således en avantgarde politik, der kan fremme forskellige alternativer, hvor risicodefinitioner anvendes som en "politisk tryllestav", der kan få samfundet til at åbne sig.

Det kræver transnationalt samarbejde på alle områder fra økonomi, politik, militær over ret til kultur, og det kræver en transnational politikopfattelse og stater, der er undergået en metamorfose og er opfundet på ny, dvs. stater der træder frem i kontrast til container-teorien om stat og samfund. Det er *globale* stater forstået som provinser i verdenssamfundet, hvorved skiftet fra *nationalt - nationalt* til *globalt - lokalt* kan iværksættes: "Verdensmarkedets politik fremtvinger - imod mange af dens aktørers hensigter - transnationale samfundsdannelser og -bindinger - i hvert fald i den grad den statslige politik ser globaliseringen som en foryngelseskur og forstår at drage nytte heraf." (Beck 1997a, 191f)

Det ideal, der successivt træder frem hos Beck, er forestillingen om en *kosmopolitisk demokratisk politik*, hvor han ved det kosmopolitiske forstår en anerkendelse af *den anden* herunder også det *kulturelt andet*, som i et videre perspektiv implicerer en eksperimentel udvidelse af demokratiet med nogle standarder for menneskeværdigt arbejde og liv og nogle økologiske standarder for omgangen med naturen. Kosmopolitisering er en empirisk hypotese, et forsøg på at åbne den ærværdige socialstruktur for det andet moderne, for globaliseringen.

For at globusen kan blive til én verden - til den verden som Kant allerede forudså i 1795: "Da jorden er en kugle, kan man ikke udbrede sig på den i det uendelige, men må derimod affinde sig med hinandens naboskab." (Kant 1995, 52) - må der opstå en globalisering "fra neden", der kan orientere sig imod et nyt verdensborgerskab. Helt konkret må vi gribe det nye transnationale rum for de moralske og subpolitiske handlinger, som foreløbig mønstergyldigt fremtræder i eksemplerne med forbrugsboycotter (Beck 1997a, 54). Verdensoffentligheden kan føre mennesket ind i globale handlingssammenhænge, hvor "*Borgeren kan åbenbare købeakten som en direkte stemmeseddel*, som han altid og overalt kan anvende politisk." (Beck 1997a, 124) I boycotten forbinder det aktive forbrugersamfund sig med det direkte demokrati og det verdensomspændende. Netop dette nærmer sig ifølge Beck det Kant i *Til den evige fred* for to hundrede år siden udkastede som utopien om et verdensborgersamfund og stillede op imod det repræsentative demokrati, som han kaldte despotisk: "En global ansvarlighedssammenhæng hvor den enkelte - og ikke kun hans organisatoriske repræsentanter - direkte kunne

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

tage del i de politiske beslutninger". (ibid.) Men, som Beck tilføjer: "Dette forudsætter naturligvis købekraft og udelukker alle dem som ikke har nogen."

Kritisk kan det siges, at denne fremadskrivende virkelighed tilnærmelsesvis er en beskrivelse af den nuværende virkelighed, præcis som den er, dvs., det er, hvad der er ved at ske eller er sket med eller uden Beck, so what? Beck ser det selv, når han taler om den reflektive modernisering som en rationalitetsreform, som ikke fordrer en retræte, men kræver en "radikalisering af rationaliteten", der indoptager den fortrængte uvished i sin eksperimenteren, og det er nøjagtig "... denne type af rationalitets-eksperimenter, der afspejler, hvad der i lang tid har været skik og brug som reelle civilisatoriske eksperimenter." (Beck 1993, 196)

Armin Nassehi konkluderer efter en kritisk gennemgang af Becks risikoforståelse: "Det er ikke den industrielt inducerede teknik, der er problemet i risikosamfundet, men dets egen begribelse *som* risikosamfund, hvorfra der ingen udvej gives. Ikke kun hvad angår vores moralske integritet, men også hvad angår risikopotentiale, lever vi vitterlig i en postparadisisk tilstand. Den der én gang har spist af æblet med risikable beslutninger, har sat et snit i verden - i skabelsesberetningen var det snittet mellem *godt* og *ondt*, i det moderne er det snittet mellem *sikkerhed* og *risiko*. Uden at have det ene kan man heller ikke have det andet - netop: *risikosamfundet*. (Nassehi 2000, 277) Dét er Becks risikosamfund, som også Bauman forstår det, idet han siger, at Becks analyse af risikoliv ikke er de dristiges valg eller de dumdristiges fejltagelser, det er vores fælles skæbne (Bauman 1999a, 147). Med risikosamfundet har vi bevæget os fra "enten-eller" situationer til "og - og" eller "ja, men" betingelser. Men til forskel fra Beck stopper Bauman ikke op her, for det ville fastholde os i en umenneskelig verden, dvs. en umoralsk verden, hvor lidenskaber og følelser ikke får lov til at tale sammen med fornuften.

Før Adam og Eva spiste af kundskabens træ om godt og ondt, var de ikke moralske væsener, men idet de spiser æblet, bliver de moralske og må derfor vælge mellem godt og ondt. Men uanset hvor meget vi åbner øjnene og får indblik i verden, så kan vi ikke få garantier for noget. Valget er altid i sig selv ambivalent og bliver netop moralsk i kraft af valget mellem godt og ondt (Bauman 1995, 7 og perspektiveret 2001, 8f). Vi er med Bauman ikke tilbage ved Kant, men snarere ved Schopenhauer og Nietzsche. Af Schopenhauer kan vi lære, siger Bauman med et Horkheimer citat, "... at læren om den blinde vilje som en evig kraft fra verden fjerner den bedrageriske guldkant som den gamle metafysik havde givet den." (Bauman 1995, 20)

Bauman accepterer som postmoderne tænker mere end Beck denne schopenhauerske pessimisme, netop fordi den ikke som de moderne projekter fx vil binde den fremtid, der giver ens stræben dens mening. Alle vores livs-

kvaliteter er forestillinger, som har det med at ændre sig efter tid og sted, således er idealet i dag desværre ikke reel sundhed, men *fitness*, dvs. duelighed eller egnethed, der med Becks ord et sted sammenfattes: “*Sein wird Design*” (Beck 1997a, 81). Alligevel er postmoderniteten ifølge Bauman moderne nok til at leve på håbet, men den har sine egne utopier, som er anarkistiske og sætter deres lid til den fraværende fornufts visdom, da ingen former for menneskelig civilisation formår det, som er mislykkedes for Gud. Vi bliver altid udfordret af den anden, som også er en udfordring om et ansvar *for* den anden, hvorfor vi altid er i en *væren-for* eller en *væren-for-den-anden*, der ganske vist er gennemsyret af ambivalens, men ikke desto mindre er det grundlag, vi handler ud fra: “Snarere end at være et resultat af sociale arrangementer og personlig oplæring er dette ‘ansvar for’ en ramme for den oprindelsesscene hvorfra de sociale indretninger og de personlige vejledninger udgår, som de henfører til og som de forsøger at omforme og styre.” (Bauman 1995, 9)

Beck præciserer generelt (Beck 2000, 269ff), at det ikke er den postmoderne oplysning over oplysningen, der er noget galt med, for den kan hvæsse knivene imod den første oplysnings universalisme, og er i den forstand selv en del af den anden oplysning. Men vi lever nu i en verden, der er civilisatorisk konstitueret, hvor selv de værste følger af den videnskabelige og tekniske handlen kun kan beskrives og erfares med selvsammes kategorier. Vores verden *er* verdensrisikosamfundet, hvor der permanent skal træffes beslutninger: “Det er også helt utilladeligt, hvordan der overalt nu igen sker det, at man håber på en modsætning mellem teknik og etik, at man kan bringe etikken i stilling imod den globaliserede teknodynamik. Etik er en cykelklokke på et interkontinentalt fly. Man kan sige ja eller ringe nej - det ændrer overhovedet intet ved teknikkens ‘selvflyven’. Man må meget mere selv udbrede den videnskabs-tekniske proces, gestalte den reflektivt. Efter min mening er det omsider nødvendigt at stille spørgsmål ved den postmoderne letargi og til etikens hjælpeløse uforpligtethed.” (Beck 2000, 270f) I stedet må vi have en ansvarlig videnskab via en forstærket risikosamfundsmæssig refleksivitet.

Spørgsmålet er alt i alt, om Beck ikke skifter en fortidsfiksering ud med en fremtids- og historiefiksering, og det giver problemer af forskellig karakter. Bauman har tilnærmelsesvis det modsatte problem, idet han ikke blot insisterer på det interpersonelle, men også på det moralske i sig selv, og han kan måske slet ikke indfange tidens tegn? Becks mantra er fremtiden, Baumans er menneskesjælen. Bauman vil have, at mennesket skal styre udviklingen, og det er ren og skær oplysningstænkning - uanset hvad han selv siger, ikke mindst fordi den moralske forargelse med dens normativitet passer som fod i hose til oplysningstænkningen. Men til forskel fra de moderne funderer Bauman ikke sin moral i etik i traditionel forstand, og det er her, han bliver

Det andet moderne eller det postmoderne - Beck eller Bauman?

postmoderne. Alligevel må det konkluderes, at Beck er meget mere postmoderne, end han vil vide af, og Bauman er meget mere moderne, end han tror. Det kan føre til mange ting, eksempelvis at Becks reflektive modernitet - med et Bauman citat! - vil have en "ufuldkommenhedens hjemstavn" (Beck 1993, 34).

Det globaliserede multikulturelle samfund er ved at blive et faktum, og hvem kan have noget imod det, bortset fra nogle ekstreme nationalister og lignende? Kapitalen har i hvert fald ikke, og derfor lyder kravet om åbne grænser da også i stigende grad fra erhvervslivets side. Alle disse forskelle gør ingen forskel i materiel henseende, så måske er der stadig brug for en *økonomisk*-politisk kritik og kamp. Hvis Baumans moralske forargelse og Becks subpolitik ikke integrerer denne dimension, bliver det alt sammen blot til social massage på forretningsmæssige præmisser as usual. Eller som Bauman siger med Rorty: "... efter at have høstet de individuelle fordele af deres forældres kollektive og solidariske kampe, har børnene af den generation som kæmpede sig gennem den store depression etableret sig i velstående forstæder og 'besluttet sig for at trække vindebroen op efter sig'. I realiteten har børnene af de militante fået deres individuelle fremskridt takket være de fælles forsikringer mod individuel ulykke som deres forældre fik indført. Det ønsker de ikke at blive mindet om ..." (Bauman 2001, 50).

Litteratur

- Bauman, Zygmunt: ([1989] 1994) *Modernitet og Holocaust*. På dansk ved Ole Lindegård Henriksen, Hans Reitzel. København.
- Bauman, Zygmunt: (1991) *Modernity and Ambivalence*. Polity Press. Cambridge UK.
- Bauman, Zygmunt: (1992) "The solution as problem. Risk society: Towards a new Modernity by Ulrich Beck, aug. 1992" in *The Times Higher Literary Supplement*, 13. november, 1992.
- Bauman, Zygmunt: (1993) "The sweet scent of decomposition" in *Forget Baudrillard?*, edited by C. Rojek and Bryan S. Turner, London/New York.
- Bauman, Zygmunt: (1994) *Postmodern Ethics*. Blackwell. Oxford/Massachusetts.
- Bauman, Zygmunt: (1995) *Life and Fragments. Essays in Postmodern Morality*. Blackwell. Oxford UK & Cambridge USA.
- Bauman, Zygmunt: (1998) "Schwache Staaten. Globalisierung und die Spaltung der Weltgesellschaft" in *Kinder der Freiheit*, herausgegeben von Ulrich Beck, Suhrkamp. Frankfurt am Main.
- Bauman, Zygmunt: ([1998] 1999) *Globalisering. De menneskelige konsekvenser*. Oversat af Helga Poder. Hans Reitzel. København.
- Bauman, Zygmunt: (1999a) *In Search of Politics*. Polity Press. Cambridge UK.
- Bauman, Zygmunt: (2001) *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Polity Press. Cambridge UK.

- Beck, Ulrich: ([1986] 1997) *Risikosamfundet - på vej mod en ny modernitet*. Oversat af Klaus Rasborg, Hans Reitzel. København.
- Beck, Ulrich:(1993) *Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*. Suhrkamp. Frankfurt am Main.
- Beck, Ulrich: (1997a) *Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus - Antworten auf Globalisierung*. Suhrkamp. Frankfurt am Main.
- Beck, Ulrich: (1997b): *Weltrisikogesellschaft, Weltöffentlichkeit und globale Subpolitik*. Picus. Wien.
- Beck, Ulrich: (2000) *Freiheit oder Kapitalismus Gesellschaft neu denken. Ulrich Beck im Gespräch mit Johannes Willms*. Suhrkamp. Frankfurt am Main.
- Beck, Ulrich / Bonss, Wolfgang / Lau, Christoph (2001): "Zwischen Erster und Zweiter Moderne" in Beck, Ulrich und Bonss, Wolfgang Hg.: *Die Modernisierung der Moderne*. Suhrkamp. Frankfurt am Main.
- Beilharz, Peter: (2000) *Zygmunt Bauman. Dialectic of Modernity*. Saga. London.
- Hauge, Hans: (1998) *Liv og litteratur i risikosamfundet*. Modtryk. Århus.
- Kant, Immanuel: ([1784] 1993) "Idé til en almen historie med verdensborgerlig hensigt". Oversat af Morten Haugaard Jeppesen. *Ophysning, historie, fremskridt*. Slagmarks Skyttegravsserie. Århus.
- Kant, Immanuel: ([1795] 1995) *Til den evige fred*. Oversat af Mogens Chrom Jacobsen. Gyldendal. København.
- Kant, Immanuel: ([1798] 1993) "Fakulteternes strid. Andet afsnit". Oversat af Morten Haugaard Jeppesen. *Ophysning, historie, fremskridt*. Slagmarks Skyttegravsserie. Århus.
- Nassehi, Armin: ([1997] 2000) "Risikogesellschaft" in Georg Kneer, Armin Nassehi, Markus Schroer Hg.: *Soziologische Gesellschaftsbegriffe. Konzepte moderner Zeitdiagnosen*. 2. udg. Wilhelm Fink Verlag. München.